

BOLANING IJTIMOIIY VA SHAXS SIFATIDA SHAKLLANISHIDA DIALOGIK VA MONOLOGIK NUTQNING AHAMIYATI

*DTPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha
ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi
Xurramova Sabrina Alisher qizi
Yusupjonova Marjona Vohid qizi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada turli yosh guruhlar tarbiyasida bolalarni dialogik nutqqa o'rgatish muammolari, dialogik nutqni rivojlantirishga doir maxsus mashg'ulotlarning ahamiyati, ilk yoshdagi ijtimoiy rivojlanish vaziyati va uning genetik vazifasi, bolalarga dialogik nutqni o'rgatish usullarini shakllantirish masalasining ilmiy nazariy ahamiyati, uni o'rganilganlik darajasi va hozirgi vaqtdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar; So'zlashuv uslubi, baddiy uslub, grammatik ko'nikma, talaffuz, ijobiy munosabat.

Kirish. Dialog ko'proq erkin nutqiy muloqotda paydo bo'ladi va u bolalar lug'atini boyitishning talaffuzga oid grammatik ko'nikmalarini tabiiy ravishda rivojlantirish, ravon nutq ko'nikmalariga ega bo'lish bazasi hisoblanadi. Dialog maxsus mashg'ulotlarda o'qitiladi (oyiga 1–2 ta mashg'ulot); Bolalar bog'chasida bo'lib turgan vaqti mobaynida bola erkin muloqotda pedagog va boshqa bolalar bilan muloqotga kirishadi. Uyda esa kattalar bola bilan turli mavzularda dialogga kirishishlari lozim. Dialogik nutqni (yoki og'zaki nutqni) o'rgatish odatda suhbat shaklida, ya'ni kattalar bilan bola o'rtasida hamda bolalarning o'zlari o'rtasida fikr almashish shaklida ro'y beradi. Dialog ko'proq erkin nutqiy muloqotda paydo bo'ladi va u bolalar lug'atini boyitishning talaffuzga oid grammatik ko'nikmalarini tabiiy ravishda rivojlantirish, ravon nutq ko'nikmalariga ega bo'lish bazasi hisoblanadi. Bolalar nutq ostirish nazariyasi va texnologiyalar moduli shaxsda nutqiy ta'lim jarayonida maktabgacha ta'lim-pedagogikasi kasbiga doir bilim, ko'nikma, malakalarni, ulardagi mavjud tushuncha, tasavvurlarini boyitishga xizmat qiladi. Ushbu o'quv qo'llanmada — Bolalar nutqini ostirish nazariyasi va texnologiyalar modulining asosiy muammosi, predmeti, maqsadi va vazifalari va tadqiqot metodlari va maktabgacha ta'lim pedagogika nazariyasi va tarixining shakllantirilgan. Maktabgacha ta'limning asosiy vazifasi bolalarni maktabda ta'lim olishga tayyorlashdan iboratdir. Bolalar maktabgacha ta'limda aniq bilimlarnigina

emas, fikrlash ko'nikmasini egallashi, tengdoshlari va kattalarning nutqlarini tushunishlari, ular bilan erkin fikr almashish, hamkorlik asosida faoliyat ko'rsatishi talab etiladi. Bolalarning ona tilida obrazli va mantiqiy fikrlashi, tasavvurlarini nutq orqali to'g'ri ifodalashi o'zini nazorat qilishi, boshqarishi, kuzatish, eshitish, eslab qolish, umumlashtirish, solishtirish kabi aqliy tayyorgarlikka ega bo'lishi zarur. Bu vazifani bajarishda, albatta, ona tilida nutq o'stirish fanining o'rni, ahamiyati kattadir. Chunki til kishilarning o'zaro aloqa vositasi bo'lib, u barcha kishilar uchun baravar, teng xizmat qiladi, shu bois til ijtimoiy hodisa bo'lib, jamiyat taraqqiyotidagi o'zgarishlar, yangilanishlar tilda o'z aksini topadi fani rivojiga doir masalalar —Bolalar nutqini o'stirish nazariyasi va texnologiyalar o'quv qo'llanmasida o'z aksini topgan. Bolalar nutqini o'stirish nazariyasi va texnologiyalar moduli asosida tuzilgan bu o'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi oliy o'quv yurtlarining bakalavriat bosqichi uchun Umumiy kasbiy modullar blogining davlat ta'lim standarti asosida tuzilgan. Bo'lajak maktabgacha ta'lim o'qituvchilarini zamonaviy metodik yondashuvlar asosida nazariy va amaliy asoslari hamda maktabgacha ta'lim mahoratiga doir bilimlar bilan qurollantirish, O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi Qonuni (23.09.2020) da belgilangan talablar asosida ta'lim-tarbiya jarayonini oqilona tashkil etish, pedagogik – didaktik yondashuvdan samarali foydalanish, real maktabgacha ta'lim amaliyotida yuksak pedagogik madaniyat va pedagogik texnikani namoyon eta olishga o'rgatish. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev shaxsning har tomonlama kamol topishi va farovonligi, manfaatlari ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish mamlakatda amalga oshirilayotgan pedagogik ta'lim islohotlarining asosiy maqsadi kuchli raqobatbarsosh pedagogik mutaxassis kadrlarni tayorlash – deb aytgan, fikrlari xalqning boy intellektual merosi va umuminsoniy qadriyatlar asosida zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fantexnika va texnologiyaning yangi yutuqlarini salohiyatli maktabgacha ta'lim mutaxassislarni tayyorlashning yangi tizimini rivojlantirish O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim taraqqiyotining muhim shartlaridan biri bo'lib qoldi. Maktabgacha ta'limning asosiy vazifasi bolalarni maktabda ta'lim olishga tayyorlashdan iboratdir. Ya'ni, bolalar maktabgacha ta'limda aniq bilimlarnigina emas, fikrlash ko'nikmasini egallashi, tengdoshlari va kattalarning nutqlarini tushunishlari, ular bilan erkin fikr almashish, hamkorlik asosida faoliyat Ko'rsatishi talab etiladi. Bolalarning ona tilida obrazli va mantiqiy fikrlashi, tasavvurlarini nutq orqali to'g'ri ifodalashi o'zini nazorat qilishi, boshqarishi,

kuzatish, eshitish, eslab qolish, umumlashtirish, solishtirish kabi aqliy tayyorgarlikka ega bo'lishi zarur. Bu vazifani bajarishda, albatta, ona tilida nutq o'stirish fanining o'rni, ahamiyati kattadir. Chunki til kishilarning o'zaro aloqa vositasi bo'lib, u barcha kishilar uchun baravar, teng xizmat qiladi, shu bois til ijtimoiy hodisa bo'lib, jamiyat taraqqiyotidagi o'zgarishlar, yangilanishlar tilda oz aksini topadi. Til birliklari nutqni hosil qiladi, ya'ni har bir inson o'z fikrini boshqalarga til orqali, til birliklari orqali bayon qiladi, boshqalari fikrini til orqali egallaydi, tushunadi. Nutq tevarak-atrofdagi voqea-hodisalar haqidagi fikr muloqazalarni boshqalarga yetkazishdir. Shuning uchun til va nutq inson hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'limda — Bolalar nutqini o'stirish nazariyasi va texnologiyalaril fanining o'qitilishi, nutq o'stirish usullarini bilish, har bir yosh guruhda bolalar nutqini o'stirish vazifalarini to'g'ri hal etish imkonini beradi, bolalarni maktabga tayyorlash vazifasining bajarilishini ta'minlaydi. Yuqorida bayon qilingan fikrlardan shunday xulosa qilish mumkinki, o'zbek tili qadimiy til sifatida taraqqiy etgan, jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida jamiyat a'zolari uchun xizmat qilmoqda. Aytish mumkinki, barkamol insonning shakllanishi uning munosib kasbni egallashi jamiyat taraqqiyoti uchun baholi qudrati o'z hissasini qo'shib yashashi va shu orqali jamiyatda o'zligini namoyon etishi ya'ni shaxsning kamol topishi nazarga olinadi. Komillik sari intilish shaxsning kasbiy rivojlanishi bilan birgalikda yaxlit holda kechadigan va deyarli bir umr davom etadigan murakkab jarayondir. O'quv qo'llanma keng ma'noda maktabgacha ta'lim pedagogik soha mutaxassislarini rivojlantirishda insonning o'z aqliy qobiliyatlari jismoniy imkoniyatlari u yoki bu sohaga bo'lgan layoqatlari, qiziqish va intilishlari, shuningdek qadriyat va dunyoqarashlariga ko'ra pedagogik kasbiy sohasida pedagogik ta'lim olish keyinchalik shu sohaga kirishib, moslasha borishi va nihoyat yillar davomida yetuk va malakali pedagogik soha mutaxassis bo'lib yetishishi tushuniladi. Nimani o'rgatish kerak? Bunda maktabgacha ta'lim ishidagi bolalarda qanday nutqiy malaka va ko_nikmalarni shakllantirish lozimligini nazarda tutiladi. Bu vazifa O'zbekiston Respublikasining ta'lim mazmunini zaruriy o'zagi hisoblangan ta'lim standarti asosida amalga oshiriladi, bunda ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti bajariladi. O'quv yuklamalari me'yorga keltiriladi, tarbiyachi bolalarning o'quv faoliyati darajasi, shaxs sifatleri rivojlanishi, uning nutqiy faoliyatini nazarda tutgan holda ta'lim jarayonini tashkil etadi. Qanday o'qitish kerak degan pedagogik savolga javob beradi. Buning uchun maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqini o'stirish usul va uslublarini qo'llash imkoniyati, o'rni, qo'llangan usullar samarasi nazarda tutiladi, usul va uslublarni takomillashtirishga zamonaviy texnologiyani

joriy etishga alohida diqqat qilinadi. Bolalar nutqini o'rtirish metodikasining asosiy vazifasi tarbiyachilarni maktabgacha ta'limda nutq o'rtirishning ilmiy pedagogik asoslangan, eng samarali natija beradigan omillari, vositalari va usullarini ishlab chiqish, tarbiyachi, pedagog, ota-onalarni nutq o'rtirish usullari haqidagi bilimlar bilan qurollantirish, eng qulay usullardan foydalanish, nutq o'rtirish mashg'ulotlarini tashkil etish samaradorligini oshirishga doir bilimlar bilan qurollantirishdan iboratdir. «Bolalar nutqini o'rtirish nazariyasi va texnologiyalaril pedagogik fan sifatida bolalar nutqini o'rtirishning pedagogik qonuniyatlari, pedagogik faoliyatning shakllanishi va talablarini o'rganadi, nutq o'rtirishning eng samarali omillari, vositalarini, usul va usullarini hozirgi zamon pedagogikasining yutuqlari, ilmiy pedagogik talablari asosida ishlab chiqadi, ta'limga, fanga tavsiya etadi. «Bolalar nutqini o'rtirish nazariyasi va texnologiyalaril ana shu pedagogik vazifadan kelib chiqqan holda pedagogikaning quyidagi asosiy savollariga javob beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda Bolalar nutqini o'rtirish metodikasining mazmuni maktabgacha ta'limda bolalar og'zaki nutqini o'rtirish, bolalarda kattalar, tengdoshlari bilan nutqiy muloqot, muomala qilishni bilishga o'rgatishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirova F.R. Bolalar nutqini o'rtirish nazariyasi va metodikasi. T.: Istiqloq, 2006 y. O'quv qo'llanma.
2. D.R. Babayeva. Nutq o'rtirish metodikasi. T.: Fan va texnologiyalar. 2009 yil. O'quv qo'llanma.
3. D.R. Babayeva. Nutq o'rtirish nazariyasi va metodikasi. T.: —Barkamol avlod fayz, 2018 y. Darslik.
4. D.R. Babayeva. Nutq o'rtirish nazariyasi va metodikasi. T.: TDPU 2017 yil. O'quv qo'llanma.
5. .S. Shodiyeva —O'rta guruh bolalar nutqini o'rtirish T.: —O'qituvchil, 2000 y. O'quv qo'llanma.
6. —Ilk qadam dasturi, T.: 2018 y.